

25 ANOS DA CEMMA:

Neste ano 2017 celébrase o XXV aniversario da CEMMA. Esta efeméride abre un período de reflexión sobre: a cantidade do labor feito, a avaliación dos resultados, o valor do esforzo realizado como grupo de traballo específico no estudo, conservación e divulgación das tartarugas e mamíferos mariños; pero tamén deixa aberta á reflexión o futuro da entidade e os obxectivos e traballos pendentes de acadar.

Á esquerda, un golfinho riscado, *Stenella coeruleoalba*, no Banco de Galicia; á dereita, un golfinho común, *Delphinus delphis*, o cetáceo máis abundante na nosa plataforma.

AS ORIXES

A nosa orixe hai que buscala no movemento ecoloxista galego da década dos 80, cando moita rapazada recibía os impactos mediáticos da loita social contra os vertidos radioactivos ou a caza de baleas. En 1990, no ámbito do Museo Luís Iglesias da Universidade de Santiago de Compostela, percibiuse a necesidade de establecer un traballo de coordinación para tratar de tirar rendibilidade científica ao inxente labor levado a cabo mediante diversas accións que se estaban a realizar na costa: censos ornitolóxicos, detección de aves abeiradas, seguimento do lixo mariño, etc., co obxectivo de aumentar o coñecemento sobre as tartarugas e os mamíferos mariños en Galicia.

A experiencia e coñecemento sobre estas especies, acumulados por Xosé Manuel Penas Patiño e Xosé Manuel Piñeiro Seage, viñan de ser

A partir de 2010, a crise limitou o traballo e a recentralización de competencias aumentou a incerteza

recompilados nun volume, aínda hoxe non superado pola calidade do traballo e da edición. Tamén nesa época Estanislao Fernández de la Cigüña edita outro traballo de recompilación. Considerouse que era necesario dispoñer dunha información biolóxica complementaria sobre a ecoloxía destas especies, máis alá dunha listaxe de varamentos.

En 1991 tivo lugar a primeira xuntanza do que se deu en chamar "Coordinadora para o Estudo dos Mamíferos Mariños-CEMMA", convocada polo Museo Luís Iglesias da USC, na que participaron os grupos ERVA, SGHN, CES, ANABAM e varias persoas non asociadas, mais interesadas

a título individual. Nesta xuntanza considerouse necesaria unha coordinación cunha fin común, abrindo un espazo no que se daba cabida a naturalistas, técnicos e tamén aos diferentes colectivos, atomizados na súa estrutura e funcionamento, e mesmo con diferenzas irreconciliables. Paralelamente, estíbbase procurando aumentar os fondos osteolóxicos para o propio Museo, e tratando de que callara unha exposición sobre a caza da balea, coa idea de afianzar definitivamente o peche desta actividade.

Mais, unha mudanza na dirección do Museo, coa conseguinte falla de interese nos incipientes proxectos, obrigou a reconsiderar a estratexia organizativa, acordándose a necesidade de continuar co obxectivo inicial: estudo, divulgación e conservación das tartarugas e mamíferos mariños en Galicia. Deste xeito, constitúese un grupo de traballo integrado por persoas e entidades, á fronte do cal se propuxo a Alfredo López, que ao non formar parte de ningún colectivo, naquela altura, garantía esa imparcialidade que permitía a máxima interrelación entre todos eles.

Os primeiros traballos comezaron coa posta en marcha da Rede de Varamentos, mediante a recompilación dos datos procedentes doutros labores costeiros, e tamén coa recollida de datos e mostras. Ao mesmo tempo, comezaron os contactos con grupos de investigación para poder chegar a analizar as mostras recollidas. Buscáronse relacións co Instituto Español de Oceanografía e co Instituto de Investigacións Mariñas-CSIC, para tratar de abordar diferentes estudos relacionados coa distribución, contaminantes, xenética e dieta. Foi no equipo de cefalópodos do IIM-CSIC onde se atopou mellor acollida, servindo de contacto coa Universidade escocesa de Aberdeen-UABD, que contaba cunha importante traxectoria de investigación eco-cetolóxica.

Tras os primeiros traballos, realizados cos contidos estomacais duns poucos exemplares, en poucos anos pasáronse a desenvolver importan-

Varamento dunha balea común, *Balaenoptera physalus*, en Razo, Carballo.

Celebración do XV Aniversario da CEMMA en Gondomar, en 2007.

PUNTO DE INFLEXIÓN?

José A. Martínez Cedeira e Alfredo López*

tes estudos tróficos de cetáceos, a nivel europeo ou mundial. Isto foi debido ao elevado número de varamentos que se rexistran na nosa costa, e polo tanto, á grande cantidade de mostras recollidas. Antes de 1990, os rexistros indicaban unha media de 30 varamentos ao ano, pasando en menos de cinco anos a superar os 150 exemplares anuais. O traballo específico e sistemático estaba dando os seus froitos.

IMPULSO Á REDE DE VARAMENTOS

En 1998, deu comezo un proxecto internacional con financiamento europeo levado adiante polo IIM-CSIC e a UABD, mediante o que se puxo en marcha a primeira Unidade Móbil. Pouco despois, coa recollida dun cachorro de arroz boto varado vivo, deu comezo o labor de rehabilitación, coa incorporación do equipo veterinario. Este impulso permitiu un importante aumento de asociados e voluntariado, podendo abordar os primeiros pasos a nivel da monitorización das poboacións no mar, mediante a observación costeira, embarques nas rías e na plataforma e iniciándonos na fotoidentificación.

Coa finalización dos proxectos en marcha en 2001, remataron tamén as relacións directas co IIM-CSIC, dando lugar ao primeiro centro de operacións, situado en Nigrán, desde onde poder realizar a coordinación da asistencia aos varamentos. Tamén se afianzou e ampliou a colaboración

Entre 1990 e 2016 foron recompilados 5.800 varamentos, de cetáceos (87%), tartarugas mariñas (8%), lobos mariños (3%), quenllas e mesmo lontras (2%)

co Acuario do Grove, para levar a cabo os traballos de recuperación de fauna, integrando esta actividade no labor educativo da instalación, e evitando a adquisición de mamíferos mariños para exhibición.

Coa chegada do *Nauja*, un barco veleiro clásico, ao Grove, puxéronse en marcha campañas específicas para a monitorización das poboacións de cetáceos nas rías e plataforma do sur de Galicia.

A marea negra do Prestige marcou un fito nos labores de asistencia á fauna mariña ameazada varada. Entre os anos 2002-2003 asistíronse máis de 100 tartarugas mariñas e case 500 mamíferos mariños, algúns deles afectados polo vertido. O financiamento chegado despois deste feito, ademais de manter as campañas de monitorización que estaban en marcha, abriu novas liñas de actuación, como os estudos de acústica e a posta en marcha da Rede de Observación Costeira.

Desde 2003 a 2011, as campañas de monitorización foron intensas. Mantívose a Rede de Varamentos, a monitorización costeira, coa realización

Juan Ignacio Díaz e Alfredo López da CEMMA, asistindo a un exemplar de cachalote pequeno, *Kogia Breviceps*, en Doniños, Ferrol, en 1997.

de mostraxes mensuais, e leváronse a cabo entre 10-20 campañas marítimas anuais, intensificándose o labor de fotoidentificación, as campañas oceánicas e a monitorización aérea. Desde o punto de vista da divulgación e da educación ambiental, editáronse vídeos, colaborouse co programa AUGAMAR da Xunta de Galicia e puxéronse en marcha exposicións itinerantes.

CRISE E LATENCIA

No ámbito de crise social a partir de 2010, coa consecuente falla de financiamento, mermou moito a realización das actividades ambientais en xeral, e as da CEMMA en particular, chegando a manter operativa a Rede de Varamentos durante varios anos sen axuda económica. A cesión de competencias sobre a conservación das especies mariñas ameazadas entre o goberno galego e o do Estado, na liña da recentralización, tamén abriu espazos de incertidume.

Esta situación levou ao abandono das campañas oceánicas e da acústica, que precisaban dun sólido soporte económico, á fractura da continuidade na monitorización de cetáceos e a dificultades para abordar os traballos específicos de asistencia aos animais en recuperación.

Actualmente, a Rede de Varamentos e a asistencia aos animais vivos estase mantendo en virtude de convenios coa Xunta e da procura de financiamento externo, máis cunha achega económica moi precaria. A maior parte da monitorización continua, como a do seguimento costeiro e marítimo, segue interrompida por falla de apoio económico.

DINAMIZACIÓN E LABOR REIVINDICATIVO

A CEMMA caracterizouse por constituír un potente grupo de traballo, imprimindo dinamización, non só no voluntariado, senón tamén nos equipos de investigación. Algúns equipos das universidades galegas levaron a cabo traballos centrados en diferentes campos de estudo da ecobioloxía dos cetáceos, tarefa imposible sen a existencia da Rede de Varamentos e o Banco de Mostras.

Malia que o labor reivindicativo nunca foi un obxectivo directo da CEMMA, leváronse a cabo campañas puntuais en contra das redes de deriva no

CEMMA

Campana de limpeza submarina en Vigo, 2013.

Golfo de Biskaia, fronte á caza de baleas por parte de Xapón e os países nórdicos, ou en contra dos portos exteriores, dos aeroxeradores mariños, etc., ou achegando información sobre as poboacións de cetáceos na revisión dos informes de impacto ambiental. A CEMMA tamén se integrou na Plataforma Nunca Máis ou en Queremos galego, acompañando e apoiando diversas reivindicacións máis alá dos seus obxectivos estatutarios, conscientes do espazo que se ocupa no país que vivimos.

IMPLANTACIÓN SOCIAL

Pese ao seu intenso labor e á repercusión mediática, a CEMMA segue a ser unha entidade ambiental cativa. Ten 180 asociados, dos que 5 son

Foron detectados 420 exemplares varados con vida entre 1990 e 2016, deles 243 liberados e 172 ingresados. Dos ingresados, na maior parte tartarugas e lobos mariños, 108 foron rehabilitados e liberados

os colectivos: ERVA, CES, ANABAM, HÁBITAT e ADEGA. Conta ademais cun importante equipo de voluntariado composto por unhas 200 persoas que colaboran en diferentes actividades, aínda que nos últimos anos, a súa participación está condicionada pola falla de proxectos. Puntualmente, colaboran o alumnado universitario en prácticas ou persoas que realizan servizos sociais e que participan nos labores de voluntariado.

A CAZA DA BALEA

Desde o noso nacemento en 1990, insistiuse na necesidade de crear un Museo da Balea en Galicia, que recollese a actividade histórica e mo-

derna da caza, co ánimo de que se destacara a entrega do último arpón baleeiro como acto de conciliación social entre as persoas humanas e as *persoas* cetáceas. O peche das factorías baleeiras a mediados da década dos 80 deixou unha fenda social en Galicia que aínda non foi fechada. Coas exposicións, cos audiovisuais e diversos actos tratábase de visibilizar esta actividade histórica, e sobre todo, o esforzo social para o peche da caza, poñendo no punto central aos esquecidos protagonistas: traballadores/as das factorías e ao movemento ecoloxista, na reclamación dese tan necesitado museo.

En 2014, a CEMMA consegue localizar, reflotar e recoller un maxilar de balea vasca que permanecía soterrado nas augas do porto de Bares, e que serviu de elemento central dunha exposición sobre a caza da balea realizada no Museo Massó.

CENTRO DE RECUPERACIÓN

Desde 1997 fomos conscientes da necesidade de contar cun centro de recuperación para a fauna mariña ameazada en Galicia. Daquela, os lobos mariños recollidos vivos eran enviados ao centro de recuperación de Pieterburen, en Holanda, as tartarugas mariñas eran devoltas ao mar en canto se recollían, e cos cetáceos vivos, practicamente nada se facía. O proxecto deu moitas voltas, ata que en 2009 a Xunta contaba con planos, financiamento e localización. Só había que realizar a construción, mais a crise eliminou toda posibilidade, polo que houbo que buscar unha alternativa. Atópamola na instalación de unidades de coidados intensivos-UCIs, como Establecemento Veterinario, de Nigrán e, adicionalmente, cóntase coa colaboración doutras institucións, como o Acuario do Grove ou o Instituto Galego de Formación en Acuicultura-IGafa, para a segunda fase da recuperación. Estas actividades enmárcanse dentro do funcionamento da Rede de Varamentos baixo a responsabilidade da Xunta de Galicia, que achega as autorizacións e o financiamento.

CEMMA

José A. M. Cedeira e Alfredo López, actual e anterior presidente da CEMMA, respectivamente, asistindo a un golfinho común varado na Lanzada, O Grove.

CEMMA

Recollida de datos e mostras biolóxicas dun golfinho riscado, *Stenella coeruleoalba*, varado.

Varamento masivo de caldeiróns tropicais, *Globicephala macrorhynchus*, na Praia de Arealonga, O Vicedo, 2013.

CAMPAÑAS OCEÁNICAS

Durante moitos anos consideramos case imposible poder abordar a monitorización das poboacións de cetáceos máis alá do beiril da plataforma. Porén, entre os anos 2006-2007 e 2009-2011 conseguimos levar a cabo cinco campañas no Banco de Galicia. Entre os anos 2007-2010 realizamos as campañas *Thunnus*, estudando os cetáceos asociados á costeira do bonito, que pesca entre Os Acores, Golfo de Biskaiá e Grande Sole. Deste xeito, abordamos as campañas oceánicas de seguimento de grandes cetáceos e achegamos información relativa á súa situación. Tamén nos parecía imposible realizar unha campaña específica de monitorización de cetáceos nas augas da plataforma ao longo de toda a costa galega e, por fin, conseguímolos a través das campañas PHOCOEVAL, no 2015, nas que percorremos toda a costa na procura de toniñas, tanto en barco como en avión.

RECOMPILACIÓN DE RESULTADOS

Entre 1990 e 2016 foron recompilados 5.800 varamentos, a maioría de cetáceos (87%), seguidos de tartarugas mariñas (8%), de lobos mariños (3%), e dunha pequena proporción de quenllas, sobre todo momos, e mesmo lontras (2%). Foron detectados 420 exemplares varados con vida, 243 liberados, a maioría cetáceos (o 57,8%) e 172 ingresados (25,7%), na maior parte tartarugas e lobos mariños. Dos ingresados, 108 (o 62,8%) foron rehabilitados e liberados, polo que a taxa de éxito é alta. Neste período foron rexistrados máis de 6.000 avistamentos no mar, moitos deles oportunistas, sendo a maior parte arroaces preto da costa.

Na campaña de monitorización costeira, entre 2003-2011, foron realizadas 3.696 repeticións nos 53 puntos da rede, e durante 2.275 horas tiveron lugar 794 avistamentos de 7 especies de cetáceos. Malia que a maior parte dos cetáceos observados son golfinhos comúns, tamén se viron toniñas, arroaces, arroaces botos e caldeiróns, balea común, balea alibranca e candorcas.

Nas campañas marítimas percorréronse 61.721 km de mar, e en 6.183 horas foron rexistrados 2.143 avistamentos de 15 especies, cunha taxa de encontro de 28,8 km percorridos por avistamento.

Nas campañas de fotoidentificación de arroaces foron percorridos 15.562 km en 1.288 horas, nos que se fixeron 464 avistamentos, cunha media de 3,3 h de observación e 38,4 km percorridos por avistamento. Obtivéronse decenas de miles de fotografías das que se identificaron máis de 500 aletas diferentes. Algúns dos exemplares foron seguidos máis de 15 anos.

O esforzo pagou a pena. Agora podemos dicir que empezamos a saber algo da fauna mariña ameazada de Galicia, pero canto máis sabemos, máis interrogantes xorden.

RETOS DE FUTURO

Durante estes anos chegaron a facerse cousas extraordinarias, consideradas inverosímiles en 1992. Sobre todo, achegouse un coñecemento indispensable para a conservación dos mamíferos mariños en Galicia. Os retos de cara ao futuro son: o mantemento das series temporais de datos a longo prazo, en base á Rede de Varamentos e ás campañas de monitorización; potenciar a capacidade de actuación das Unidades Móviles de asistencia a varamentos e mellorar os servizos do Establecemento Veterinario para a rehabilitación dos animais vivos, se non se consegue un Centro de Recuperación específico; afianzar o Banco Biolóxico de Mostras; ampliar os estudos ecoloxicos e, sobre todo, abordar os labores de conservación da toniña e do arroaz. A experiencia dinos que Galicia merece un Instituto de Investigación Cetolóxica multidisciplinar, pois ten material e capacidade para traballar a pleno rendemento.

*José A. Martínez Cedeira e Alfredo López son membros da CEMMA.

Equipo da campaña marítima PHOCOEVAL (2015), percorrendo a plataforma de Galicia na procura de toniñas, por mar e aire.

